

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

XX.Yüzyıl Başlarında Buhara Toplumunda Oluşan

Sosyal Transformasyon Hakkında

Gözal Normuradova*

Öz

XX.yüzyılın ilk yıllarında Çarlık Rusyasının yarı sömürgesi durumundaki Buhara Emirliği'nde sosyal transformasyonlara yol açan derin sosyo-politik ve ekonomik değişimler ortaya çıktı. Sürecin gittikçe güçlenmesi geleneksel katmanların yanında birçok yeni sosyal katmanın ortaya çıkmasını sağladı. Söz konusu katmanlar da toplumda önemli yere sahip oldular. Makalede, sözü edilen dönemde Buhara Emirliği'nde gerçekleşen sosyal transformasyon ve katmanlaşma süreci titiz bir analize tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Buhara Emirliği, Çarlık Rusyası, sosyal katmanlaşma, sosyal katmanlar, transformasyon, özel mülkiyat, millî burjuvazi, yeni aydınlar, işçi katmanı

* Dr.,Semerkant Devlet Üniversitesi, guzalnurodova@gmail.com

About Social Transformation in the Bukharian Society Beginning of 20th Century

Gözal Normuradova*

Abstarct

In beginnig of 20th century, deep socio-political and economic changes emerged which led to social transformations in the Bukhara Emirate, in semi-colonial state of Tsarist Russia. The growing strength of this process has led to the emergence of many new social layers besides traditionally. These layers are also had a important place in society. Processes of social transformation and stratification that took place in the Buhara Emirate during the mentioned period was subject to rigorous analysis in this article

Keywords:*Bukhara Emirate, Tsarist Russia, social stratification, transformation, private property, national bourgeoisie, new intellectuals, stratum of workers.*

* Dr., Samarkand State University, guzalnormurodova@gmail.com

1. Giriş

Tarih ve sosyoloji araştırmalarında sosyal katmanlaşma meselesi çok önemli yere sahip bir konudur. Bir toplumun sosyo-politik tarihi ele alınırken onun dinamiklerini sağlayan katmanlara ayrıca önem verilmesi doğaldır. Toplumun hayatında büyük önem taşıyan sosyal katmanlara sosyal katmanlaşma teorisinde de geniş yer verilir. XX.yüzyılın ilk yarısından itibaren dünya tarih biliminde sosyal katmanlaşma teorisi genişçe kullanılmaya başladı. Söz konusu teoriyi savunanlara göre¹ toplumda katmanların ortaya çıkması farklı sosyal kriterlerden, yani mesleki, eğitimsel, mülki ve otoriter eşitsizliklerden kaynaklanır. Sosyal katmanlaşmanın temeli ve özü; katmanlararası hak ve ayrıcalıkların, yetki ve yükümlülüklerin yanı sıra hem sosyal servetin var olup olmamasıyla, hem de toplumsal kitleler arasında hâkimiyet ve nüfuzun eşit olmayan dağılımıyla açıklanır.

2. Buhara Emirliği'nin Sosyal-Ekonomik, Kültürel Hayatı

Bu çalışmada Özbek hanlıkları arasında en büyüğü olan Buhara Emirliği'de XX.yüzyılın başlarındaki sosyal katmanlaşma sürecine müteakiben oluşan sosyal yapının özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Günümüzdeki Özbekistan toprakları Çarlık Rusyası ve sömürgeci Sovyet rejimi dönemlerinde acılı bir süreci yaşamıştır. Çarlık Rusyası ve özellikle Sovyet rejimi döneminde sosyal katmanların araştırılması konusuna tek taraflı, yani rejim çıkarları görüşü açısından bakılmıştır. Sömürge döneminde Çarlık hükümeti yerli halk katmanlarının haklarını çiğneyerek lakayt bir siyaset yürütmüştür. Varlık sahiplerini bitirmeyi hedefleyen sömürgeci Sovyet rejimi konuya sınıfsal yaklaşım sergileyerek, sosyal yapının geleneksel katmanlaşmasını inkâr etmiştir ve meselenin araştırılmasını ideolojik yaklaşımlar üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır.Yukarıda kaydedilenleri dikkate alarak Rusya İmparatorluğu'na yarı vasal olan Buhara toplumunun sosyal yapısını, ortaya çıkan transformasyon sürecini ele alalım. Bilinen tarihi olaylar sonucu XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyılın başlarında Buhara Emirliği'nin sosyal-ekonomik, kültürel hayatında ciddi değişimler ortaya çıktı. Bir yandan Emirlik'in Rusya İmparatorluğu'nun yarı vasal devletine dönüşmesi, Çarlık hükümetinin Emirlik ekonomisinin bütün noktalarında hâkimiyeti ele geçirmesi, diğer yandan kapitalist ilişkilerin ortaya çıkması, para-mal ilişkilerinin gelişmesi, demir yolları ve fabrikaların yapılması gibi değişimler Buhara'nın sosyal yapısını ciddi bir şekilde etkiledi. Söz konusu döneme gelince asırlardır korunagelen geleneksel katmanların yanı sıra sosyo-politik düşüncelerinde ıslahatçılık ve modernleşmeyi savunan yeni katmanlar sosyal yapıyı önemli ölçüde etkilemekteydi. Buhara toplumunun sosyal yapısını oluşturan söz konusu katmanlar sosyo-politik ve ekonomik hayatta

¹ Veber M. Klass, status i partiya / Sotsialnaya stratifikatsiya (otv. red. S.A.Belanovskiy). Vıp. 1. M.: 1992, - S. 19-38.; Pitirim Sorokin. Chelovek. Sivilizatsiya. Obşestvo/ Obş. red., sost. i predisl. A. Yu. Sogomonov: Per. s angl. – M.: Politizdat. 1992. – S.301-310.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

ayrı öneme sahipti. Toplumun dinamiğini oluşturan bu katmanlar yönetim, ziraat, üretim, ticaret gibi bütün alanlardaki ilişkilerde önemli rol oynamaya başlamıştı.

Buhara Emirliği vasaal bir devlete dönüşünce (1868-1920 yılları), Çarlık hükümeti tıpkı Türkistan genev valiliğinde olduğu gibi Emirlik'in de ekonomisinin bütün noktalarında kontrolü ele geçirmeye çalıştı. Bu bağlamda, ekonomi alanında kapitalist ilişkiler ortaya çıkmaya başladı. Rusya hükümeti, onun ticaret ve sanayi odası temsilcileri burada sanayi işletmelerinin kurulmasına dikkat ettiler. Buhara'ya Rusya metropolisinde üretilen hazır mallarla birlikte Rus sermayesi de zorla sokuldu. Bunun sonucunda Emirlik topraklarında fabrikalar, anonim şirketler, bankalar ve ticaret evleri kuruldu. Emirlik ekonomisi Rusya'nın eline geçtikçe bölgede kapitalist ilişkiler yine de hızlandı.

Emirlik topraklarında kapitalist ilişkilerin yerleşmesinin önemli özelliği, onun sosyal katmanlaşma sürecini hızlandırmış olmasıdır.² Bunun örneği olarak köy halkının sosyal farklılaşması sonrası toprak sahibi olmayan kiracı çiftçiler ve gelişmeye çalışan toprak sahibi kesim olarak ortaya çıkması; mevsimlik iş için köylülerin şehirlere akın etmesi, şehirdeki zanaatçıların yaşadıkları kriz sonrası yeni koşullara alışması, yerel burjuvazinin şekillenmesi gibi oluşumlar gösterilebilir.

Çarlık Rusyası Emirlik'i hammadde kaynağı ve hazır mal satma pazarına dönüştürmek için banka ve ticaret sermayesini kullanarak onu kendi nüfuzu altına almıştı. Bu yapı direk olarak değil belki de yerli ticaret sermayesi ile, servetini arttırmayı amaçlayan yerli toprak sahipleri aracılığıyla geliştirilmiştir. Dolayısıyla yerli burjuvazinin bir kısmı hammadde satın alan Rus ticaret işletmelerinin temsilcileri olarak, diğer bir kısmı da yerli piyasada Rus mallarını satan aracı tüccarlar olarak faaliyetlerini gerçekleştirdiler.

Millî burjuvazinin bir kısmı ticaret, banka ve çiftçilere kredi verme işine özen gösterdi. Emirlik topraklarındaki sanayi işletmelerinin %20'si yerli burjuvazinin elindeydi. Birçok sanayi sahipleri eskiden ticaretle uğraşıyordu. Millî burjuvazinin sanayi üretimindeki yerine gelince, onların gittikçe Ruslarla rekabet oluşturduğunu vurgulamak lâzım.

1 Ocak 1915 tarihli verilere göre Rusya'nın Emirlik'teki bankaları Buhara'nın zanaatkar ve tüccarlarından 206 kişiyi kendi müşterilerine dönüştürmüştü. Bunların arasından kapalıistler yerli burjuvazi temsilcileri yetişmiştir. Örneğin, Hocayevler (yıllık ticaret dolanımı 1 milyon ruble), Mirkalanovlar (20 adet kiraya verilmiş ve 11 tane de kendileri işleten fabrikaları vardı), Arabovlar (astragan derisi ile ticaret yapıyorlardı), Emir Alim Han (27 milyon ruble ye eşit altınları Rusya bankalarında, 7 milyon miktarındaki altınları da özel bankalarda sağlanıyordu) gibileri sayabiliriz. Emir Alim Han bankalara yatırdığı paralarından büyük kazanç sağlıyordu. Ayrıca Emir Alim Han astragan ticaretinde dünyada 3.sıradaydı. Mirsalikovlar, Mansurovlar gibi aileler de diğer büyük sermaye sahipleriydi.³

XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyılın başlarında Emirlik'te başlayan kapitalist ilişkiler yavaş da olsa devam ediyor ve onun etkisi toplumsal hayatta iyice hissediliyordu. Dış ticaretin yanında iç ticaretin ve ilçeler arası ticaret dolanımının gelişmesi çiftçilik ticaretinin

² Carrere D'Encause, H. Islam and the Russian Empire. Reform and revolution. - London, 1988. P.44.

³ Ishanov A.I. Buxarskaya Narodnaya Sovetskaya Respublika. - Toshkent, 1969. - S.79.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

artması ve ilçeler arasında ekonominin uzmanlaşmasını sağladı. Zarafşan Ovası, Karşı, Guzar bölgeleri pamuk sektörüne, Emirlik'in doğusundaki Hisar, Kulab ve Balcuvan beylikleri de tahıl üretimine uzmanlaştılar. Hatta son sayılan üç bölge sadece Doğu ve Batı Buhara için değil Hive Hanlığı ve bütün ülke için tahıl yetiştiren bölgelere dönüştüler. Örneğin, her sezon Saray Kemer'den Amuderya nehri üzerinden yüz binlerce pud buğday, 100000 pud pamuk ve on binlerce pud diğer ürünler gönderilirdi.⁴

Pamuk alanlarının genişlemesi sonucunda verimlilik de artmıştır. Toprak vergisi kısmen nakit para şeklinde alınmaya başlanmıştır. Geçimini sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak için çiftçiler pamuk yetiştirmeye yöneldiler. Aynı çiftçilerin çabalarıyla Emirlik'te yerli ve Amerikan pamuğu ekilerek 1890 yılında 800000 pud, 1900 yılında 1000000 pud, 1910 yılında 1300000 pud ve 1915 yılında 2600000 pud pamuk yetiştirildi.⁵

Sunuç olarak çiftçilerin pamuk üretimi için paraya olan ihtiyaçları da iyice artmıştır. Neticede onlar tefeci ve mal sahiplerinden borç almaya başlamış. Bu borçlanma çoğu zaman çiftçinin topraklarından olmasına neden oluyordu. Kapitalist ilişkiler bazında toprakların tefeci ve diğer toprak sahiplerinin elinde toplanmasıyla köy halkı katmanlaşmaya başladı. Bu durumu Hisar Beyliği örneğinde değerlendirecek olursak, halkın %7,6'sını oluşturan zenginler sulanan toprakların %45,6'sını ellerinde tutuyorlardı. Halkın %28'ini oluşturan az topraklı çiftçilerin elindeki topraklar ise bütün Hisar bölgesi topraklarının %1'ine eşitti.⁶

Bu durumu bütün Emirlik boyunca değerlendirecek olursak çiftçilerin sosyal durumu fena halde olduğu ve sulanan toprakların sadece %15'i onların elinde olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Halkın %25'ini oluşturan diğer çiftçiler ise topraklardan tamamen mahrum olmuştu. Su teminatı ve vergi meselesi çiftçiler için büyük bir sorundu. Çiftçi, elde ettiği hasatın hemen hemen yarısını vergi olarak ödüyordu. Amerikalı araştırmacı S.Beker'e göre Emirlikteki çiftçilerden Türkistan genel valılığındaki çiftçilerine nazaran 8 kat daha çok vergi toplanıyordu.⁷

Böylece Emirlik'in en ücra ilçelerinde (topraklarının doğu, güney-batı kesimleri) bile toprak sahibi olma şeklinde kapitalist ilişkiler geliyordu. Bu durum aynı zamanda çiftçiler arasında da katmanlaşmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Toprak sahiplerinin yanında az topraklı ve topraksız çiftçiler katmanı oluştu. Topraklar genelde bu toprakları kiralayan çiftçiler tarafından işleniyordu. Aynı zamanda muhtelif vergilere tabi tutulan çiftçilerin sosyal durumu daha da kötü hale dönüşüyordu.

Köy ekonomisinde önemli yer tutan diğer katman da hayvan yetiştiricilerdir. Buhara Emirliği coğrafyasında çöl ve bozkırların, geniş yaylalı dağlık bölgelerin çok oluşu hayvancılığın gelişmesi için elverişli bir durumdu. Hayvancılıkla genelde göçebe ve yarı

pud – 32 kiloya eşit ağırlık ölçütü.

⁴ Glovatskiy O. Revolyutsiya pobejdaet: ekonomicheskie i politicheskie predposqlki Buxarskoy revolyutsii 1920 g. – T.: OGIZ RSFSR, 1930. –S.5-6.

⁵ Hamid Ziyoev. O'zbekiston mustamlaka va zulm iskanjasida (XIX asr II yarmi – XX asr boshlari). – Toshkent "Sharq", 2006. – B.184.

⁶ Iskandarov B.I. Buxara (1918-1920 gg). – Dushanbe, 1970. –S.40.

⁷ Pilov A.I. Politicheskoe polojenie Buxarkogo emirata i Xivinskogo xanstva v 1917-1920 gg. – SPb.: Peterburgskoe Vostokovedenie, 2005. –S.44.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

göçebe ahali ilgileniyordu. Hayvancılık daha çok Surhanderya Vahası'nın Divan, Yurçin, Baysun, Hisar ve Şirabad beyliklerinde gelişmişti. XIX.yüzyılın sonlarına doğru Emirlikte sulanan toprakların genişlemesi neticesinde göçebe ve yarı göçebe halkın yerleşik hayat düzenine geçiş süreci göze çarpar. Zira, göçebe hayvancılıktansa çiftçilikle ilgilenmek daha verimliydi. Kaynakla göre, XX.yüzyılın başlarında Emirlik nüfusunun %85,1'i köylülerden, % 9'u şehir nüfusünden ve %5,9'u da göçebe kavimlerden oluşuyordu.⁸

3. Buhara ekonomisinde kapitalist ilişkileri hızlandıran etkenler ve sosyal katmanlaşma

Buhara ekonomisinde kapitalist ilişkileri hızlandıran diğer etken Emirlik topraklarında demir yollarının yapılmasıydı. Demir yolu Emirlik'i komşu ülkelerle ve Rusya sanayi merkezleriyle bağlıyordu. Orta Asya'da demir yolları yapılıncı Çarlık hükümeti onu daha geliştirerek faaliyete koymaya başladı. Ekonomik, siyasî ve en önemlisi askerî açıdan bakıldığında XX.yüzyılın başlarında Rus yönetimini için Buhara Emirliği'nin güney-batı ve güney-doğu kesimlerini demir yollarıyla Orta Asya anayoluyla bağlama meselesi önem taşıyordu.. Çünkü Buhara Emirliği'nin güney kısmı doğal kaynaklarla dolu bir bölge sayılıyordu. Dolayısıyla 1914 yılından itibaren Yeni Buhara – Tirmiz (Karşı-Guzar-Kitap kollarıyla birlikte) demir yolunun yapımı başlatıldı. Demir yolunun yapımı için binlerce mevsimi işçi seferber edildi. Neticede 585 kilometre uzunluktaki Buhara demir yolunun yapımı 1916'da planlandığından daha erken bir tarihte tamamlandı.⁹ Buhara demir yolunun yapımı tamamlanınca XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyılın başlarında askerî-stratejik amaçla yapılan Semerkant-Tirmiz-Çobak-Kulab ve Fergana-Pamir kaplamalı geleneksel araba yolları da demir yolu istasyonlarıyla bağlanarak, bu yolların mal ulaştırma kapasitesi 2-3 kat daha arttırıldı. Böylece demir yolu Buhara Emirliği açısından önemli olan birkaç ekonomik ve askerî meseleleri çözmüş oldu.

Buhara'da ki geleneksel toplumda yeni şekillenen katmanlardan biri işçilerdir. Burada ilk işçiler iflas etmiş çiftçiler, zanaatçiler, kiraya toprak işleten çiftçilerden oluşmuştu. Bunlar geçim sağlamak amacıyla demir yolları ve sanayi işletmelerine başvurdular ve oraların işçileri haline geldiler. İşçiler katmanı aynı zamanda farklı millî guruplardan, örneğin Buharalı, İranlı, Rus ve diğer etnisitelerin mensuplarından oluşuyordu. Örneğin, Buhara demir yolunun yapımında yerli halkın yanı sıra Emirlik dışından da işçiler çağırılmıştı.

Buhara Kuşbeyi'nin arşivindeki 1915 yılına ait evraklardan demir yolu yapımında esas itibarıyla amelelerin çalıştırıldığı anlaşılır. Kayıtlardan Buhara demir yolu baş mühendisinin Kalif vilayetinden ameleler istediği görülür. Aynı zamanda demir yolu mühendisine Ata Hoca adında birinin yolladığı mektupta demir yolu çalışanlarının maaşlarının zamanında verilmesi

⁸ Tuxtametov T. G. Rossiya i Buxarskiy emirat v nachale XX v. – Dushanbe, 1977. – S.88.

⁹ Umar Rashidov, O'lmasjon Rashidov. Buxoroning Rossiya bilan iqtisodiy va siyosiy munosabatlari tarixidan (1900-1925 yillar). – Buxoro, 2013. –B.22.

Sadrazam makamındaki devlet adamı

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

talebi iletilmiştir.¹⁰ Belgelerden şu durum görülmekte ki, demir yolu yapımı için istenilen amele sayısı askerî seferberlik seviyesine ulaşmıştı. Demir yol inşasında lâzım olan koşulların yerine getirilmemesi amelelerin işi bırakmalarına veya orada hastalanıp ölmelerine neden oluyordu. 1905-1906 yıllarında Buhara'daki demokratik hareketlenme sonucunda yerli işçiler hareketi canlanarak emekçi haklarını genişletme reformlarına gitmeyi talep etmeye başladılar. İncelemekte olduğumuz dönemde Buhara toplumunda şekillenen diğer birkatman da aydınlar katmanıdır. Buhara ticaretinin önemli isimleri borsalar teşkil etme, yol yapımı, ticari ilişkiler gibi meselelerle uğraştığı gibi aydınlar katmanı da Buhara toplumunu modernleştirme arayışında bulundular. XIX.yüzyılın sonuna gelip Emirlik'in medrese öğrencileri, öğretmenleri ve diğer aydınları arasında toplumu geliştirmek ve yükseltmeye yönelik yeni düşünceler şekillendi. Vurgulanmalıdır ki böyle düşünceler sadece aydınlar arasında değil, belki de millî burjuvazi, tüccarlar ve din adamları arasında da geliyordu. Bu düşüncelerin merkezinde ilk önce halkın bütün katmanları arasında hâkim olan cehaleti bitirmek, eski eğitim şeklini ıslah etmek, halk arasındaki eski ve boş gelenekleri bırakmak gibi meseleler bulunmaktaydı. Aydınlar göre bunlar toplumu gerilemeye, sefaletle atan amansız sosyal hastalıklardır. Bu yüzden cehalete karşı geniş çaplı mücadele ve yeni usul okullarının faaliyete konması ıslahatların ilk şartı olarak belirlenmişti. Aydınların bu ilerici düşüncelerine 1905 yılında gerçekleşen Rus burjuva devrimi, 1905-1911 yıllarında İran'da gerçekleşen devrim ve 1908 yılında Türkiye'de gerçekleşen Jön Türkler devrimleri temel oluşturuyordu.

Ne yazık ki, yenilikçi hareketler yanlısı olan aydınların halk arasındaki nüfuzu kısıtlıydı. Eğitiminde laiklik ilkesine dayanan Batı eğitim şeklini örnek alan yeni okulların açılması yenilik karşıtı olan gericilerin itirazına neden oluyordu. Gericiler geleneksel eğitim yanlıları olup, onlar bağnaz din adamları ve bazı bürokratlardan oluşmaktaydı. Onlara göre yeni okulların açılmasına izin vermek, yönetim, eğitim, mahkeme gibi alanlarda "iktidarın sallaması" ve kendilerinin buldukları makamdan edilmesi gibi tehlikeye yol açmak demektir. Böylece XX.yüzyılın başlarında sosyo-politik değişimlerin yaşandığı Emirlik'te aydınlar iki guruba, yani ıslahat yanlıları olan yeni aydınlar, ilerici cedidler ve bağnaz gericilere ayrılıyordu.

Emirlik'te yeni aydınların önde gelen isimleri olan Sadridin Aynî, Ebdul Vahit Münzim, Mirkamil Burhanov, Osman Hoca Polathocayev, Halit Hacı Mihri, Molla Vefa ve diğerleri yeni okulları açmaya, gençlerin çağdaş bilim sahibi olmalarına, yayın özgürlüğüne kavuşmaya, milleti kalkındırmaya çalıştılar. Tarihçi ve devlet memuru Mirza Selimbek'in *Tarihi Selimî* adlı eserine göre, Vardanzalı Molla Corabay XIX.yüzyılın sonlarında İstanbul'da eğitim almış, daha sonra Rusya'ya geçmiş. O Buhara'ya dönünce 1900 yılında doğup büyüdüğü köyde (diğer bir kaynağa göre Postindoz köyünde) Buhara Emirliği topraklarındaki ilk cedid mektebini açmıştır.¹¹ Başka bir kaynakta aynı yılı yeni okulu şair

¹⁰ O'zR MDA, I-126 –jamg'arma, 2-ro'yxat, 421-yig'ma jild, 37- varaqning orqasi.

¹¹ Rajabov Q., Hayitov Sh. Usmon Xo'ja. – Toshkent: Abu Matbuot Konsalt, 2011. –B.5-6.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Ahmed Mahzum'un da açtığı kaydedilmektedir.¹²Buharalı aydınlar eğitim alanındaki ıslahatları gerçekleştirebilmek için saray çevrelerini, onların vasıtasıyla da emiri ikna etmeye çalıştılar. Araştırmacılara göre, 1908 yılının ekim ayında Emir Abdulahad eğitim dili Farsça oluşu belirlenen yeni okul projesini onaylar. Bu, Emirlik'in siyasi hayatında "Islahatın başlatılması" adına önemli bir adımdı.¹³ Okul, Abdulvahit Burhanov'un (Munzim) evinde açılmış. O sırada medrese öğrencisi olan aydın Sadriddin Aynî de okulun ilk öğrencilerindendi. Çok geçmeden büyükler için gece öğretimi de açıldı. Aynî'nin kayıtlarına göre bu okullarda ilk sıralarda yeni usulde eğitim sunmadaki tecrübesizlik, öğretmen eksikliği gibi sorunlar göze çarpmaktaydı. Daha sonra Tatar okullarıyla geliştirilen ilişkiler bu sorunların çözülmesine yardımcı oldu. Araştırmacı N.Gafarov 1911-1912 yıllarında Buhara Emirliği'nde 57 tane yeni okulun faaliyette bulunduğunu kaydetmektedir. Bunların arasında Mirkamil Burhanov, Usman Hoca Polathocayev, Halit Hacı Mihri (1913) gibilerin okulları en iyileriydi¹⁴. Filcümle, Molla Vefa'nın okulunda Rusça eğitimine ayrı bir önem verilirdi. İlericilerin eğitimin ıslahı yolundaki masraflarını Muhiddin Mansurov, Yakubov gibi tüccarlar; ayrıca da Molla İkrâm* gibi ilerici, bilimsever din adamlarıkarşılamıştır.

4. Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebilirizki, XX.yüzyılın başlarında Buhara Emirliği'nin sosyal yapısı farklı katman ve kesimlerden oluşuyordu. Toplumda geleneksel bürokratlar, din adamları, çiftçiler, zanaatçiler, hayvan yetiştiriciler ve kölelerin yanı sıra millî burjuvazi, ilerici aydınlar, işçiler gibi sosyal hareketlilik sonucu şekillenen yeni katmanlar da bulunmaktaydı. Bu dönemde bireyin toplumdaki yeri onun sosyal-katmansal hak ve ayrıcalıklarıyla birlikte özel mülk sahibi olma, gelir, eğitim, ıslahatçılık gibi özel faaliyetiyle de belirleniyordu

¹² Pılov A.I. Politicheskoe polojenie Buxarkogo emirata i Xivinskogo xanstva v 1917-1920 gg. – SPb.: Peterburgskoe Vostokovedenie, 2005. –S.60.

¹³ Pılov A.I. A.g.e. S. 61.

¹⁴ Gafarov N. Istoriya kulturno-prosvetitel'skoy deyatel'nosti djadidov v Buxarskom emirate (nachaloXX veka). – Xujand, 2000. – S.78.

* Molla İkrâm, cedid hareketını destekleyen yegane Buharalı müftüdür. Türkiye'de bulunan, daha sonra da Mekke'yi ziyaret eden Molla İkrâm Emirlik yönetimini açıkça eleştirir. Zendene ve Karagöl'de kadılık yaparken kadılar için alınan vergiden vaz geçerek sadece Kuşbeyi tarafından belirlenen maaşıyla yetinir. Ona göre yeni okullardaki eğitim şeriat kurallarına zıt değildir // Umnyakov M. Iz istorii novometodnoy shkoly v Buhare. – M., 1927. –S.90.

Кайнаklar

CARRERE D'Encause, H. ,1988, Islam and the Russian Empire. Reform and revolution.– London.

GAFAROV,N.,2000, Istoriya Kulturno-Prosvetitel'skoy Deyatelnosti Djadidov v Buxarskom emirate (nachaloXX veka). – Xujand.

GLOVATSKIY, O.,1970, Revolyutsiya pobejdaet: Ekonomicheskie i Politicheskie Predposylki Buharskoy revolyutsii 1920 g. – T.: OGIZ RSFSR, 1930.

ISKANDAROV, B.I. Buhara (1918-1920 gg). – Dushanbe.

ISHANOV A.I. ,1969, Buharskaya Narodnaya Sovetskaya Respublika. – Toshkent
PILOV A.I. ,2005, Politicheskoe polozhenie Buharkogo emirata i Hivinskogo hanstva v 1917-1920 gg. – SPb.: Peterburgskoe Vostokovedenie.

RAJABOV Q., 2011, Hayitov Sh. Usmon Xo'ja. – Toshkent: Abu Matbuot Konsalt.

RASHIDOV, Umar; RASHIDOV. O'lmasjon, 2013, Buxoroning Rossiya bilan Iqtisodiy va Siyosiy munosabatlari Tarixidan (1900-1925 yillar). – Buxoro.

SOROKIN, Pitirim, 1992, Chelovek. Sivilizatsiya, Obshchestvo/ Obsh. red., sost. i predisl. A. Yu. Sogomonov: Per. s angl. – M.: Politizdat.

TUHTAMETOV T. G., 1970, Rossiya i Buharskiy emirat v nachale XX v. –

Dushanbe VEBER M. ,1992,Klass. Status i partiya / Sotsialnaya stratifikatsiya (otv.

red. S.A.Belanovskiy). Vyp. 1. M.

ZIYOYEV, Hamid, 2006, O'zbekiston mustamlaka va zulm iskanjasida (XIX asr II yarmi – XX asr boshlari). – Toshkent "Sharq", O'zR MDA, I-126 –jamg'arma, 2-ro'yxat, 421-yig'ma jild, 37- varaqning orqasi. –B.5-6.